

Shaxobiddin XOLMATOV,
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Farg'ona filiali,
O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrasida dotsenti.

Taqrizchi: Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Farg'ona filiali, O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrasida dotsenti.
I.Rustamov taqrizi ostida

FALSAFADA DUNYOQARASHNING ILMIYLIK ASOSLARI

Annotatsiya

Maqolada falsafa tushunchasi va unda dunyoqarash masalasi talqin etilgan. Dunyoqarashning shakllanishi, xususiyatlari, tashqi olamni his qilishda dunyoqarashning muhimligi kabi masalalar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Falsafa, ong, dunyoqarash, olam, hususiyat.

НАУЧНЫЕ ОСНОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ В ФИЛОСОФИИ

Аннотация

В статье раскрываются понятие философии и проблема мировоззрения. Обсуждаются формирование мировоззрения, его характеристики, значение мировоззрения в восприятии внешнего мира.

Ключевые слова: Философия, сознание, мировоззрение, мир, личность.

SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF WORLDVIEW IN PHILOSOPHY

Annotation

The article reveals the concept of philosophy and the problem of worldview. The formation of a worldview, its characteristics, and the significance of a worldview in the perception of the outside world are discussed.

Key words: Philosophy, consciousness, worldview, world, personality.

Kirish. Falsafiy dunyoqarash, o'z mohiyatiga ko'ra, ijtimoiy-tarixiy tajribani umumlashtirish, jamiyat istiqbolini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lganligi uchun ham xalqni muayan g'oya atrofida birlashtiradi. Masalan, tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, muayan davrlarda falsafiy dunyoqarash inson tub manfaatlarini bilan bog'liq bo'lganligini, millat kelajagini belgilaydigan ozodlik g'oyasi atrofida kishilarni birlashtirganini ko'ramiz. Bu hol mo'g'ul bosqinchilariga qarshi kurash davrida yaqqol namoyon bo'lgan. Ushbu g'oya (ozodlik falsafasi) dunyoqarashning tarkibiy qismi sifatida millatning turli tabaqalarini, e'tiqodi, iqtisodiy ahvoli va siyosiy mavqeyidan qat'i nazar, birlashtirgan va umumiy kurashga safarbar qilgan. Maqolada falsafiy dunyoqarashning mohiyati haqida qisqacha so'z boradi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Maqola mavzusi bo'yicha keyingi yillarda L. F. Ilichov, P. N. Fedoseyev, S.M.Kovalov, V.G.Panov[1.], N.A. Nekrasova, S.I.Nekrasov[2.], S.YU. Belokonev, S.N.Gavrov[3.] kabi olimlar tadqiqotlarida xronologik va tarixiy metodlardan foydalanib xulosalar keltiriladi.

Natija va yechimlar. Falsafiy dunyoqarash ilmiydir, chunki u narsa va hodisalar o'rtasidagi bog'lanish, aloqadorlik va munosabatlarni kundalik ong darajasidagina emas, balki nazariy ong darajasida ham ifodalaydi. Har qanday falsafiy dunyoqarash shakli obyektiv olamdagi narsa va hodisalarning konkret munosabatlarini aks ettiradi [2]. Falsafiy dunyoqarashning tarixiy tamoyili jamiyatning o'tmishi dunyoqarashlar tarixidan iboratligini va uzluksiz rivojlanishini ifodalaydi. Falsafiy dunyoqarashning mantiqiy izchilligi tamoyili har qanday dunyoqarash shakli va darajasining mantiqiy birikmalar orqali ifodalanishi bilan izohlanadi. Agar mantiqiy izchillik buzilsa, dunyoqarashning tashqi olamni xolis, ilmiy, aniq-ravshan va izchil aks ettirishiga putur yetadi. Falsafiy dunyoqarashning universalligi boshqa dunyoqarash shakllarining mazmunini tashkil qilishi bilan sifatlanadi, ya'ni har qanday dunyoqarash shakli o'ziga xos falsafiy xususiyatga ega. Falsafiy dunyoqarash maqsadga mavofiq bo'lib, inson manfaatlariga mos keladi. Chunki, inson muayan maqsad, orzu-umidlar bilan yashaydi, ularni o'z dunyoqarashida aks ettiradi. Falsafiy dunyoqarashning g'oyaviylik tamoyili, uning asosida muayan g'oya yotgani bilan ifodalanadi. Xususan, bugungi o'zbek milliy falsafiy dunyoqarashi milliy mustaqillik, o'zlikni anglash, millatimiz kelajagini belgilaydigan istiqbol g'oyasiga tayanishi bilan xarakterlidir. Falsafiy dunyoqarash shu g'oyani e'tiqodga aylantirish va uning amalga oshishi uchun xizmat qiladi. Falsafiy dunyoqarashning eng muhim tamoyillaridan biri nazariya va amaliyot birligidir. Dunyoqarashning nazariya sifatida mavjudligi ijtimoiy amaliyot tajribalarini ijodiy umumlashtirib, istiqbol rejalarini belgilashda qo'l kelishi bilan izohlanadi. Shuningdek, dunyoqarashning amaliyotga joriy etilish jarayonida uning usul va vositalari muhim ahamiyatga ega. Falsafiy dunyoqarashning vazifalari (funksiyalari). Falsafiy dunyoqarashning zikr etilgan tamoyillari, uning vazifalarini belgilab beradi. Ya'ni, bu vazifalar jamiyatning umumbashariy ruhdagi maqsad-muddaolaridan, manfaatlaridan kelib chiqadi hamda boshqa dunyoqarash shakllari uchun uslubiy ahamiyat kasb etadi [5.2].

Dunyoqarash, avvalo insoniy munosabatlar ifodasidir. Shu nuqtayi nazardan, u insonning borliqqa munosabatida, dastlab uning bahosi tarzida ko'zga tashlanadi. Bu - falsafiy dunyoqarashning baholash vazifasini anglatadi. Ya'ni, inson, o'z ehtiyoj va manfaatlaridan kelib chiqib, narsa-hodisalarni: yaxshi-omon, foydali-zararli, savob-gunoh, oriyat-benomuslik kabi qaramaqarshi mezonlarga ajratadi. Inson narsa-hodisalarga baho berar ekan, buning zamirida uning ijtimoiy hayoti, ya'ni ongli munosabatlari yotadi. Bunda inson yoki jamiyat munosabatlari dunyoqarashning o'zi tayanadigan omillarga (ideallariga) moslashtiriladi. Orzu-havaslariga erishishning usullari, vositalari, amaliy yo'nalishlari belgilanadi

Dunyoqarash inson faoliyatini axloqiy meyor, diniy qadriyat, xuquqiy hujjat va siyosiy mexanizmlar kabi usul-vositalar orqali boshqarish vazifasini ham ado etadi. Bunda falsafiy dunyoqarashning o'zicha nisbatan mustaqil bo'lgan har bir yo'nalishi o'ziga xos boshqarish usuliga ega bo'ladi. Masalan, insonni ezgulikka yo'naltirish uchun axloq uning aql-zakovatiga; din - yimon-e'tiqodiga; huquq - qonunlarga, jazo idoralarga; siyosat-davlat funksiyalariga tayanadi va o'ziga xos ta'sir yo'nalishlariga ega bo'ladi. Falsafiy dunyoqarashning inson faoliyatini nazorat qilish vazifasi ham bor. Bunda dunyoqarashning jamoatchilik fikri tarzidagi ko'rinishi nazarda tutiladi. Masalan, o'zbek xalqining tarixiy rivojlanishi va ma'naviy hayot tarzida mahalla ijtimoiy nazoratning muhim instituti tarzida faoliyat ko'rsatgan. Darhaqiqat, o'zbek mahallalarida bag'rikenglik, o'zaro mehr-oqibat, hamdardlik kabi noyob fazilatlar kamol topadi.

Falsafiy dunyoqarashning birlashtirish (kommunikativ) vazifasi turli dunyoqarash yo'nalishlarini milliy va umuminsoniy g'oyalar atrofida uyg'unlashtirishi bilan xarakterlanadi. Turli manfaatlar bilan bog'liq bo'lgani bois dunyoqarashlar o'rtasida muayan ziddiyatlar ro'y berishi tabiiy. Bunday sharoitda falsafiy dunyoqarash ularni murosaga keltirishga xizmat qiladi. Har qanday dunyoqarash inson ehtiyojlaridan kelib chiqadi, uning manfaatlariga mos keladi. Shu bilan birga, bir tomondan, dunyoqarash o'z-o'zidan, ya'ni stixiyali ravishda shakllanib qolmaydi. Aksincha, u turli ta'lim-tarbiya vositalarining maqsadga muvofiq holdagi faoliyati natijasida vujudga keladi. Ikkinchi tomondan esa, falsafiy dunyoqarash, umuminsoniy tamaddun (sivilizatsiya) ta'siri o'laroq shakllangan bo'lsa, muayan inson, ijtimoiy guruh yoki millatni tarbiyalashning turli imkoniyatlari va vositalarining mushtaraklashgan shaklidir. Binobarin, falsafiy dunyoqarashning tarbiyaviy vazifasini yuqorida zikr etilgan boshqa vazifalarning asosi sifatida qarash kerak. Bu - kishilarda keng va teran fikrlash qobiliyatini vujudga keltirish asosida bag'rikenglik, murosaga, har qanday ziddiyatlarni madaniy yo'l bilan hal qilish, kelajakka umid va ishonch ruhini shakllantirishdan iborat[6.1].

Falsafiy dunyoqarashni yangilash zarurati bir qator yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. 1. Avvalo bu kelajagi buyuk davlatni barpo etish bilan bog'liq. Bunda ana shu yaratilajak yangi jamiyat haqida, bozor munosabatlariga bosqichma-bosqich o'tish jarayoni, yangi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning qaror topa borishi, islohotlarning inson manfaatlariga xizmat qilishi, milliy uyg'onish ijtimoiy taraqqiyot taqozosi, komil insonni voyaga yetkazish davr talabi ekani kabi dasturiy vazifalarning hayotiyliigi to'g'risidagi g'oyalarni odamlar dunyoqarashida qaror toptirish zarur. 2. Falsafiy ongning yangilanishi mohiyat e'tibori bilan fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat barpo etish borasida iqtisodiy mustaqillikka erishish orqali siyosiy mustaqillikni mustahkamlash, mamlakatimizning xalqaro nufuzi va aloqalarining o'sib borishi, tinchlik, osoyishtalik, milliy totuvlik, bahamjihatlikka xizmat qiluvchi g'oyalarga tayanadi. Uning hayotiyliigi xalq irodasiga, ruhiyatiga, milliy tuyg'ulari, orzuutilishlariga mosligi bilan belgilanadi. 3. Albatta, falsafadagi yangilanish millat va Vatan manfaatlarini, istiqbol rejalarini, milliy qadriyatlarimiz ruhiga mos holda kechadi. Bu esa, o'z navbatida, yurtimizda kechayotgan islohotlar jarayoni, davlatimizning siyosiy, huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy hayotidagi ijobiy o'zgarishlar to'g'risida halqimizda to'g'ri tasavvur va tushunchalarni hosil qilib borish lozimligini ko'rsatadi. 4. Falsafiy tafakkur yangilanishi taqozo etadigan eng muhim vazifa poklanish jarayoni odamlar ruhiyati va tafakkurida amaliy tus olishi uchun O'zbekiston Konstitutsiyasida mujassam etilgan maqsad va g'oyalarni amalga oshirish yo'lida xizmat qilishdir. Bu maqsad va g'oyalarni omma manfaatlarini aks ettirgani bois ularni ma'naviy hayot tarzining tarkibiy qismiga aylantirish muhim ahamiyatga ega. Shu o'rinda O'zbekistonda qabul qilinayotgan qonun va boshqa hujjatlarining asl mohiyatini, ularda bayon qilingan g'oya va xulosalar, takliflarni keng xalq ommasi ongiga yetkazish benihoya muhim va dolzarb ekanini ta'kidlash joiz. Chunki huquqiy jamiyat va ma'rifatli, barkamol inson tushunchalari o'zaro bog'liqdir. Madaniy bozorni ham, ma'naviy sog'lom jamiyatni ham ana shunday kishilar yarata oladi[7.1]. Ularni voyaga yetkazmay turib, jamiyatdagi yangilanishning asosiy yo'nalishlarini amalga oshirish to'g'risida fikr yuritish qiyin. 5. Mamlakatimiz mustaqilligi, tinchligi, uning fuqarolari totuvligi, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy barqarorlikning qadriga yetish, jamiyatimiz hayot tarziga xavf solishi mumkin bo'lgan tahdidlarga qarshi ogohlikni kuchaytirishda falsafa va umuman, ijtimoiy fanlarning ahamiyati beqiyos. Shu bois o'z xalqi tarixini, o'z milliy madaniyatini, urf-odat va an'analarni yaxshi biladigan, milliy g'ururi yuksak avlodni tarbiyalash falsafaning muhim vazifasidir. Bu esa jamiyat a'zolarida fikr erkinligini tarbiyalashni taqozo qiladi. 6. Falsafiy dunyoqarashning yangilanishi, mohiyat e'tiboriga ko'ra, insondan, uning ijtimoiy xususiyatlari takomillashuvidan chetda kechadigan jarayon emas[8]. U nafaqat umumjamiyat miqyosidagi, balki har bir inson kamoloti uchun ham zarur shart-sharoit yaratadigan jarayondir. Shu ma'noda, u ham, jamiyatdagi boshqa o'zgarishlar kabi, avvalo, inson uchun, uning kamoli va hayot farovonligini ta'minlaydigan islohotdir. Mamlakatimizda bu borada juda keng ko'lamli ishlar boshlab yuborildi.

Xulosa. Bugun ijtimoiy fanlar rivojini zamon talablari darajasiga yetkazish borasida davlat va jamoat tashkilotlari, olim va ziyolilar oldida g'oyatda mas'uliyatli vazifalar turibdi. Birgina «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni amalga oshirishning o'zi bir necha yillarga mo'ljallangan keng ko'lamli faoliyat yo'nalishlarini nazarda tutadi. Bugungi kunda siyosiy, mafkuraviy va ma'naviy sohalaridagi taraqqiyot vazifalari o'zaro uyg'unlashib bormoqda, ta'sir doirasi ancha kengaymoqda. Ayniqsa, mafkura borasidagi nazariy faoliyat, targ'ibot va tashviqotni har tomonlama kuchaytirishga alohida ahamiyat berish zaruratga aylanib bormoqda. Falsafiy dunyoqarash tizimini shakllantirish va rivojlantirish uchun muayan imkoniyatlarga ega. Ular quyidagilarda ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi: birinchidan, mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy barqarorlik o'rnatilgan; ikkinchidan, aholining siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy haq-huquqlari qonuniy asosda kafolatlangan; uchinchidan, jamiyatning barcha sohalarini demokratlashtirish va erkinlashtirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilmoqda; to'rtinchidan, mamlakat aholisining ma'naviy-ma'rifiy salohiyatini rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etgan. Bularning barchasi falsafiy dunyoqarashni shakllantirish vazifalarini samarali hal qilishga asos bo'lmoqda. Galdagi vazifalar esa, ana shu imkoniyatlarni amaliy ishga aylantirishda har birimiz o'z mas'ulligimizni qay darajada sezishimiz va qanday faoliyat yuritishimizga bog'liq.

ADABIYOTLAR

1. Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. *Философский энциклопедический словарь*. - М.: Советская энциклопедия, 1983. - С. 375-376. С. 840.
2. Некрасова Н. А., Некрасов С. И. *Мировоззрение как объект философской рефлексии*. Wayback Machine // *Современные наукоёмкие технологии*. — 2005. — №6. — С. 20—23.
3. В. И. Вернадский. *О научном мировоззрении*. — М. 1902.
4. Белоконев С. Ю., Гавров С. Н. *Идеологемы постмодерна vs национально ориентированное мировоззрение: к пониманию политической картины мира российской молодежи*.
5. Назаров К. *«Кадриятлар фалсафаси»*. Т. 2004 йил 83-бет.
6. Каган М. С. *Философская теория ценности* - СП(6): 2005. - С. 100.
7. Илюшенко В. И. *Отец Александр Мень: жизнь, смерть, бессмертие* / В. И. Илюшенко. - Москва: Эксмо: Книгоноша, 2013. - С. 670.
8. Калугина С. А. *Жизнь-смерть-бессмертие в духовной традиции русской культуры* / с. А. Калугина. - М.: Пашков дом, 2010. - С. 73-77.
9. Соболев, А. А. *Тайны смерти и бессмертия: может ли человек жить вечно?* / А. А. Соболев. - Москва: Эксмо, 2011. - С. 189.

